

Taalprikkel voor peuters

Taalstimulering in voor- en vroegschoolse educatie

De invloed van voor- en vroegschoolse educatie op de latere taalprestaties van een kind kan enorm zijn. Positieve effecten treden vooral op als de leidsters op een uitdagende manier met peuters praten.

door Hans Cohen de Lara

De eerste klap is een daalder waard. Weinigen twijfelen nog aan de waarde van vroege taalstimulering. Een dit voorjaar verschenen OECD-rapport laat zien dat goede taalstimuleringsprogramma's voor jonge kinderen een significant positieve invloed hebben op hun taal- en denkcapaciteit. De vraag is natuurlijk wat goed is. Het antwoord op deze vraag is dat effectieve taalstimulering het vooral moet hebben van zogenoemde *finetuning* en *cognitive challenge*: taalaanbod moet aan de ene kant goed zijn afgestemd op het taalniveau van de kinderen, maar dient hen ook te prikkelen om hun taal verder te ontwikkelen.

Afstemmen

Leidsters hebben vaak te maken met jonge kinderen die nog maar weinig Nederlands begrijpen. Ze moeten hier terdege rekening mee houden. Dat betekent in de eerste plaats: niet te snel praten en goed articuleren. Dit is vooral van belang voor allochtone kinderen. Wanneer iemand een taal hoort die hij niet of nog slecht kent, is het net alsof de spreker heel snel praat. In tijd gemeten blijkt dat vaak helemaal niet zo te zijn, maar omdat sprekers veel woorden aan

elkaar plakken, heeft een tweedetaalleerder het idee dat de zinnen worden afgeraffeld. Hij weet niet waar het ene woord begint en het andere eindigt. Rustig en duidelijk tegen een kind praten, kan het dan helpen de woorden toch te herkennen.

Een andere manier om de begrijpelijkheid van het taalaanbod te vergroten is het zogenaamde 'topicaliseren'. Het gaat er daarbij om het gespreksonderwerp (het topic) te benadrukken en het niet te 'verstoppert' in gecompliceerde zinnen. Het volgende voorbeeld laat het verschil zien:

We gaan nu met al die vormpjes die daar liggen taartjes maken, van zand. Kijk maar, ik heb er al eentje gemaakt.

Ik heb dit taartje gemaakt. Jullie mogen nu ook taartjes maken. Taartjes van zand.

De boodschap zal met de laatste zinnen beter overkomen dan met de eerste. Op den duur moeten de kinderen natuurlijk ook de ingewikkelder vorm leren begrijpen, maar in het begin zullen de kortere zinnen met veel nadruk op 'taartjes maken' en 'taartjes van zand' beter werken.

Uitdagen

Voor een optimale taalontwikkeling is niet alleen begrijpelijk, maar vooral ook uitdagend taalaanbod nodig. De leidster mag dus best zo nu en dan woorden gebruiken die kinderen niet kennen. Graag zelfs, want de kinderen moeten hun taal nog ontwikkelen. En van pittige zinnen kunnen ze leren. Als ze bijvoorbeeld vaak het zinnetje 'Klopt het?' horen, zo nu en dan gevolgd door 'Ja, het is goed!' en op ande-



Taalonderwijs staat hoog op de agenda van het onderwijsrichters-tandenbeleid. Gemeenten, schoolbesturen en schoolteams maken zich zorgen over de weerbarstige taalach-

terstanden van grote groepen leerlingen. Een haperende taalontwikkeling beperkt hun schoolcarrière en daarmee ook de kansen die zij hebben op de arbeidsmarkt. De zorg hierover leidt tot een voortdurende stroom van initiatieven om de kwali-

teit van het taalonderwijs te versterken.

In de rubriek *Over Taal* zal de taalunit van Sardes u hiervan op de hoogte houden. Niet van alles natuurlijk, daarvoor gebeurt er eenvoudigweg te veel. Wél proberen we trends in kaart te brengen: zowel wat betreft de theorie (wat zijn de relevante ideeën op het gebied van taalstimulering?) als de praktijk (welke aanpakken lijken aan te slaan?). We doen dit achtereenvolgens voor de voor- en vroegschoolse periode, het primair onderwijs, het voortgezet onderwijs en de brede school. Met name de longitudinale lijn krijgt daarbij aandacht. Taalontwikkeling is immers een continu proces, dat gebaat is bij een goede afstemming tussen de verschillende soorten onderwijs.

re momenten door 'Nee, jammer, fout', construeren kinderen na een tijdje zelf de betekenis: "Klopt het?" betekent kennelijk zoiets als 'Is het goed?'.

En die eigen actieve constructie (bedenken) van de betekenis is nu juist waar het in een voorspoedige taalontwikkeling om gaat. Hoe meer de kinderen gestimuleerd worden om hun aangeboren taalvermogen actief in te zetten, hoe beter het is (Zie kader *Wat zegt de wetenschap...*). Die ontwikkeling is ook gebaat bij wat meer toelichting en uitleg in de gesprekken met de kinderen. Kijk bijvoorbeeld eens naar het verschil tussen de volgende twee dialoges (vrij naar een voorbeeld van Anne-Marie Schaerlaekens, 2002)

Leidster: Bart ga daaraf.

Bart: Waarom?

Leidster: Doe nu maar!

Leidster: Bart kom gauw van dat krukje af.

Bart: Waarom?

Leidster: Anders val je. Kijk, het krukje wiebelt. Voel je? Het gaat heen en weer. De pootjes zijn ongelijk. Kijk maar, het ene pootje is langer dan het andere.

Niet alleen is het tweede taalaanbod veel rijker dan het eerste, het is ook uitdagender. Het bevat een paar woorden die voor Bart nieuw kunnen zijn: 'het krukje', 'wiebelen', 'ongelijk'. Maar door wat Bart zelf kan zien en voelen, krijgen de woorden betekenis voor hem. De leidster bevordert dit begrip door 'wiebelen' en 'ongelijk' nog eens op een andere, makkelijkere manier te zeggen: 'gaat heen en weer' en 'het ene pootje is langer dan het andere'. Dit zogenoemde parafraseren is een van de krachtige middelen die de leidster

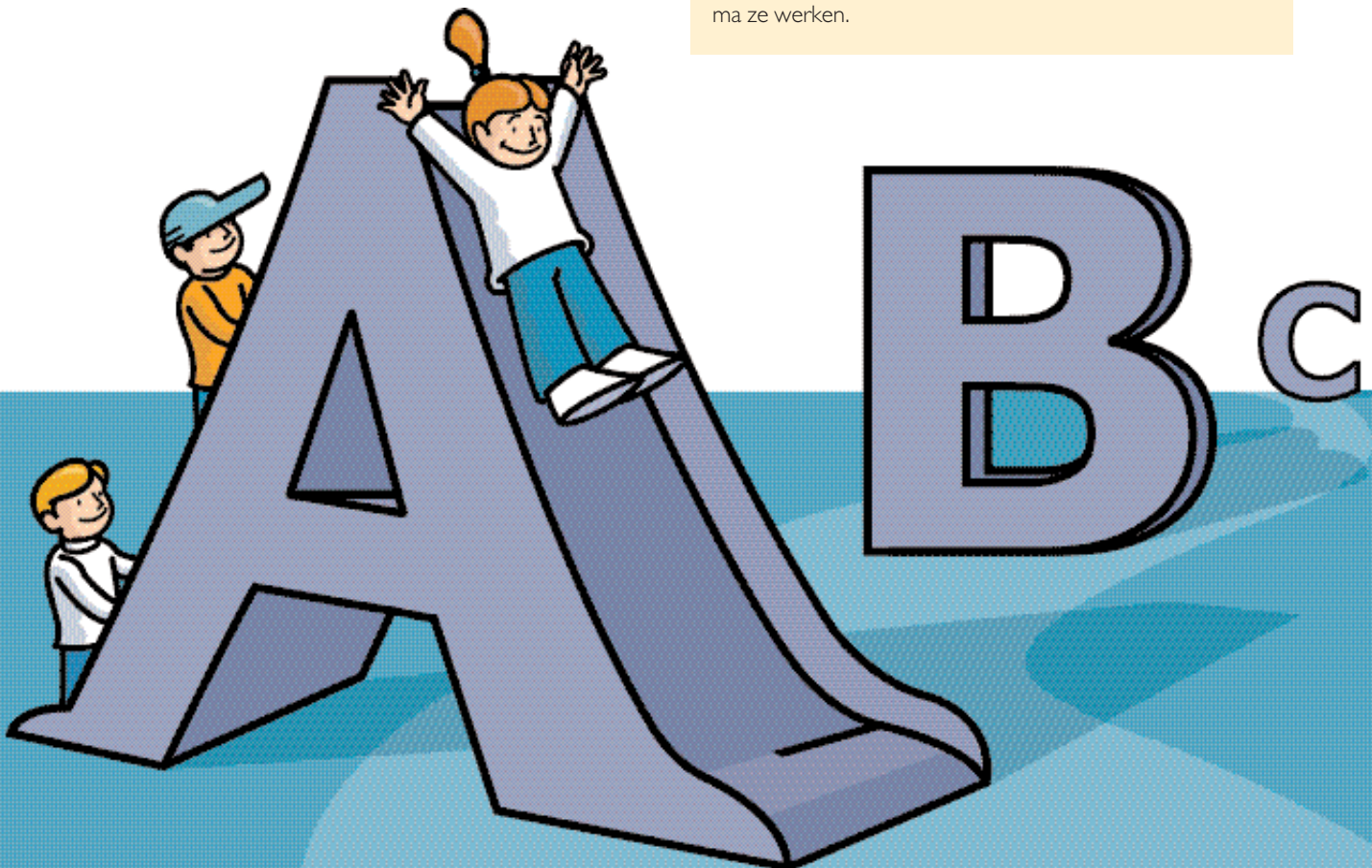
Taallijn vve

De ervaringen met vve-programma's laten zien dat er veel kansen blijven liggen om de kinderen te prikkelen het onderste uit de kan te halen van hun aangeboren taalvermogen.

Om die situatie te verbeteren werken Het Expertisecentrum Nederlands en Sardes samen aan de ontwikkeling van voorbeeldmateriaal (prototypes) en scholingsmodules, waarmee leidsters en leraren geholpen worden om de effectiviteit van hun taalstimulering te vergroten. Uitgangspunt daarbij is dat kinderen hun taal sneller en beter zullen leren als leidsters en leraren kinderen laten nadenken over interessante, spannende situaties, verhaaltjes en gebeurtenissen en ze uitdagen om met eigen opvattingen en oplossingen te komen.

lnmiddels is dit idee uitgewerkt voor het onderdeel 'prentenboeken behandelen in de peuterspeelzaal'. Op de locaties die met het proefmateriaal werken, zijn de gesprekken over de prentenboeken veel levendiger dan voorheen. Dit komt vooral omdat het de leidsters beter lukt de kinderen met prikkelende vragen over het verhaal te laten nadenken en hun alle ruimte te geven om met eigen ideeën, opvattingen en oplossingen te komen. Leidsters ervaren dat vragen als: 'Wat zou jij doen als ...?' en: 'Waarom vindt hij dat vervelend?' bij kinderen veel meer los maken dan: 'Hoeveel appels hangen daar?' en: 'Waar staat het jongetje?'.

Voor het gecombineerd stimuleren van taal én denken zijn nu ook prototypes en scholingsmodules in ontwikkeling voor de onderdelen 'woordenschat' en 'gesprekken met kinderen'. Zo ontstaat een taallijn voor vve waarmee leidsters en leraren de kwaliteit van hun taalstimulering op een hoger plan kunnen brengen, ongeacht met welk programma ze werken.



Wat zegt de wetenschap?

Jonge kinderen leren hun taal voor een deel dankzij een aangeboren taalvermogen en voor een deel door taalaanbod uit de omgeving. Er bestaan echter verschillende inzichten over de manier waarop genen en omgeving samenwerken.

De ene groep wetenschappers gaat ervan uit dat ieder kind bij met de geboorte een taalvermogen heeft meegekregen: ergens in de hersenen zijn universele taalregels aanwezig, als het ware in de vorm van schakelaartjes. Een taal leren betekent dat deze schakelaartjes in de juiste stand moeten worden gezet. Eén zo'n schakelaartje regelt bijvoorbeeld het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden. Voor het Nederlands staat dat 'aan' (Nederlanders zeggen: 'ik weet' en niet 'weet') en voor het Turks 'uit' ('bilyorum' en niet 'ben bilyorum').

Een andere groep wetenschappers ziet het aangeboren taalvermogen niet als een stel universele regels dat vanaf de geboorte aanwezig is, maar als een netwerk van cellen dat in staat is razendsnel informatie van buiten te verwerken. Rijk en gevarieerd taalaanbod leidt ertoe dat in de hersenen voortdurend hypothesen worden gevormd en bijgesteld over de manier waarop de taal in elkaar zit.

Beide groepen verschillen van elkaar in de mate waarin ze belang hechten aan taalstimulering. De eerste benadering is minder afhankelijk van de hoeveelheid en kwaliteit van het taalaanbod (en gaat er in extreme gevallen zelfs van uit dat alleen het aangeboren taalvermogen zorgt voor een goede taalontwikkeling). Voor de tweede benadering is taalstimulering een essentiële voorwaarde. Immers, hoe rijker en gevarieerder het taalaanbod is, hoe sneller kinderen leren hoe hun taal is opgebouwd.

Hoewel beide groepen wetenschappers met sterke argumenten komen, zullen leidsters en leerkrachten meer herkennen in de visie van de tweede groep, omdat zij zien dat bij veel kinderen de taalontwikkeling helemaal niet zo vanzelf gaat.

kan gebruiken om de kinderen te helpen hun woordenschat uit te breiden.

Woordenschat

Het belang van woordenschatontwikkeling kan nauwelijks worden overschat. Kinderen moeten niet alleen veel woorden kennen om de aanwijzingen en uitleg van de leidsters en later van de leraren te volgen, maar een uitgebreide woordenschat is voor hen ook onontbeerlijk om straks de vele teksten die ze op school moeten lezen, te begrijpen. Daarom is vroege stimulering van de woordenschat nodig. Dat kan op allerlei manieren. Zoals bijvoorbeeld met het volgende spelletje:

Kinderen laten speelgoedautootjes van plankjes rijden die onder verschillende hellingen staan. Van de ene helling gaan de autootjes natuurlijk veel harder dan van de andere. En ook hoe ver de autootjes doorrijden, is afhankelijk van de helling.

Bij het praten over dit spelletje gebruikt de leidster heel vanzelfsprekend woorden als 'autootje', 'rijden', 'hard(er)', 'langza(a)m(er)', 'ver(der)', 'tot hier/daar' waarvan de betekenis in het spel duidelijk wordt. Kinderen weten vaak al heel snel wat een auto is en wat rijden betekent. Maar woorden zoals 'ver' en 'verder' zijn lastiger. Toch kunnen kinderen deze woorden gaan begrijpen als ze zien en ervaren wat ze betekenen.

Als kinderen op de peuterspeelzaal en in de groepen 1 en 2 van de basisschool veel woorden uit de zogenoemde basiswoordenschat (de veelvoorkomende woorden) van het Nederlands krijgen aangeboden, ontstaat een goede basis waarop leerkrachten in hogere groepen kunnen voortbouwen. Zo'n basis is ook nodig voor een ander essentieel onderdeel van de taalontwikkeling: het begrijpend luisteren.

Begrijpend luisteren

Het goed begrijpen van verhaaltjes (zoals verteld met prentenboeken) is van betekenis voor de ontwikkeling van het, voor het latere succes op school zo belangrijke, begrijpend lezen. De zogenaamde 'simpele formule' voor begrijpend lezen luidt namelijk:

Begrijpend lezen = begrijpend luisteren X technisch lezen

De meeste kinderen (sommige zijn sneller) leren in groep 3 technisch lezen. Dat wil zeggen dat ze de lettertekens leren omzetten in klanken. Om ook nog te begrijpen wat ze lezen, blijkt het te helpen als ze al een idee hebben hoe verhaaltjes in elkaar zitten. Daarom is het werken met prentenboeken in de peuterspeelzaal en in de groepen 1 en 2 zo nuttig. Vooral als dit op een prikkelende, uitdagende manier gebeurt (zie kader *Taallijn VVE*), blijkt het de ontwikkeling van het verhaalbegrip en de woordenschat te stimuleren. Als de leraren in de groepen 1 en 2 van de basisschool daarnaast, bijvoorbeeld door rijmspelletjes, ook nog werken aan het fonologisch bewustzijn (het idee dat klanken en letters bij elkaar horen), bereiden ze kinderen optimaal voor op het leren lezen in groep 3.

Dat we ons in deze korte beschouwing hebben beperkt tot de onderdelen woordenschat en begrijpend luisteren heeft een reden. De weerbarstige achterstanden waarop we in de inleiding doelden, manifesteren zich bij jonge kinderen vooral op deze onderdelen. Dat is des te dramatischer omdat zonder een goede ontwikkeling op deze gebieden ook het begrijpend lezen een probleem zal zijn. Veel achterstandsleerlingen blijken dan ook met dit onderdeel moeite te hebben.

Opvallend is dat hun resultaten met spelling veel beter zijn. De conclusie moet zijn dat vooral de taalonderdelen waar begrip bij te pas komt, in het onderwijs aan achterstandsleerlingen veel aandacht nodig hebben. Hoe de basisschool dit het beste aan zou kunnen pakken, komt in de volgende aflevering van deze rubriek aan de orde. ●

|| Hans Cohen de Lara is werkzaam bij Sardes en het Schooladviescentrum in Utrecht. h.cohendelara@sardes.nl